

ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*О.Г. Коренєва, канд. екон. наук, доц.,
Українська академія банківської справи*

Запровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 № 91, та 13 “Фінансові інструменти”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2004 № 559, а також міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”, який набрав чинності з 1 січня 2001 р., обумовило необхідність змін в методології бухгалтерського обліку операцій банківських установ з цінними паперами.

Згідно із статтею 41 Закону України “Про Національний банк України” та з метою вдосконалення нормативно-правових актів Національного банку України відповідно до вимог міжнародних та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку щодо відображення операцій з цінними паперами в банках України Правління Національного банку України затвердило нову інструкцію з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, яка набирає чинності з 1 січня 2004 року.

Що ж змінилось в підходах до бухгалтерського обліку фінансових інвестицій? Перш за все, класифікація інвестицій банку в цінні папери. Так, відповідно до п. 3.1 глави 3 даної інструкції, інвестиції банку в цінні папери з метою їх оцінки та відображення в обліку необхідно класифікувати таким чином:

А. Операції з цінними паперами в торговому портфелі.

Торговий портфель цінних паперів – цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни. До торгового портфеля цінних паперів можуть бути віднесені лише високоліквідні цінні папери.

Б. Операції з цінними паперами в портфелі банку на продаж.

Цінні папери в портфелі банку на продаж – цінні папери, до яких не належать торгові цінні папери та цінні папери, що утримуються до погашення. У портфелі цінних паперів на продаж можуть обліковуватись акції, інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери. Банк обліковує в портфелі на продаж: боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру тримати до дати погашення; цінні папери, які банк готовий продати у зв’язку зі зміною ринкових відсоткових ставок, потреб ліквідності, наявності альтернативних інвестицій; акції та боргові цінні папери, за якими неможливо достовірно визначити справедливую вартість; фінансові інвестиції в асоційовані і дочірні компанії, що придбані та утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

В. Операції з цінними паперами в портфелі банку до погашення.

Цінні папери в портфелі до погашення – боргові цінні папери, щодо яких є намір і здатність банку утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу. Банк не повинен первісно визнавати цінні папери в портфелі до погашення, якщо: не має фінансових ресурсів для фінансування цінних паперів до погашення; протягом поточного фінансового року або протягом двох попередніх фінансових років банк продав інвестиції, утримувані до погашення, незадовго до дати їх погашення.

Г. Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії.

По-друге, значно змінюються загальні принципи оцінки портфельних інвестицій банку. Придбані цінні папери первісно оцінюються та відображаються в обліку за собівартістю – ціною придбання цінного папера, включаючи комісійні винагороди, мито, податки, збори, обов'язкові платежі та інші витрати, що безпосередньо пов'язані з придбанням. На кожну наступну після визнання дату балансу відповідно до національних положень (стандартів) та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку всі цінні папери, що придбані банком, повинні оцінюватися за їх справедливою вартістю – сумою, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами, крім:

- цінних паперів, що утримуються до погашення;
- цінних паперів, справедливу вартість яких неможливо достовірно визначити;
- інвестицій в асоційовані і дочірні компанії.

Справедлива вартість цінних паперів, що перебувають в обігу на організаційно оформлених ринках, визначається за їх ринковою вартістю. На дату балансу вона визначається за даними останнього у звітному періоді офіційного котирування на організаційно оформленому ринку. Якщо немає ринку для фінансової інвестиції, але є ринок для подібної фінансової інвестиції, то справедлива вартість ґрунтується на ринковій ціні подібної фінансової інвестиції. Якщо ж котирування ринкових цін на цінні папери є недоступним, то для визначення справедливої вартості банки повинні застосовувати аналіз дисконтованих грошових потоків, використовуючи ставку дисконту, яка дорівнює діючій нормі прибутковості фінансових інструментів, що мають в основному такі самі умови і характеристики. Сума збільшення або зменшення балансової вартості таких цінних паперів на дату балансу відображається за рахунками доходів або витрат.

Цінні папери, що утримуються до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю.

Цінні папери, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення їх корисності.

Інвестиції банку в асоційовані та дочірні компанії повинні обліковуватися за собівартістю до першого звіту компанії про прибутки (збитки), надалі сума інвестиції коригується відповідно до характеру участі в капіталі.

Усі цінні папери, крім тих, що обліковуються за справедливою вартістю, та інвестицій у дочірні компанії, переглядаються на зменшення корисності. Корисність цінних паперів зменшується, якщо їх балансова вартість перевищує суму очікуваного відшкодування. В той же час, зниження ринкової вартості цінних паперів унаслідок зміни ринкової норми дохідності та відсутність котирування на ринку цінних паперів не визнається як зменшення корисності цінних паперів, якщо таке зниження не викликає сумніву щодо відшкодування вартості цінних паперів у повному обсязі. Свідченням про зменшення корисності цінних паперів можуть бути відомості про: фінансові труднощі емітента; фактичне розірвання контракту внаслідок невиконання умов договору або прострочення виплати процентів чи основної суми; високу ймовірність банкрутства або іншу фінансову реорганізацію емітента; визнання збитку від зменшення корисності цих цінних паперів у попередньому звітному періоді; зникнення активного ринку для цих цінних паперів через фінансові труднощі емітента. Зменшення корисності відображається шляхом формування спеціальних резервів за рахунок витрат. Збільшення корисності цінних паперів у бухгалтерському обліку не відображають, якщо попередньо їх корисність не зменшувалася. Під сумнівні нараховані доходи за цінними паперами банки також повинні формувати резерви.

І, по-третє, змінилися підходи до амортизації дисконту (премії) за цінними паперами. Якщо раніше можна було застосовувати два методи: рівномірний та за ефективною ставкою відсотка, то зараз для амортизації дисконту (премії) необхідно застосовувати лише метод ефективної ставки відсотка – метод нарахування амортизації дисконту або премії, за яким сума амортизації визначається як різниця між доходом за фіксованою ставкою відсотка і добутком ефективної ставки та амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується відсоток. Ефективна ставка відсотка – ставка, що визначається діленням суми річного відсотка й дисконту (або різниці річного відсотка та премії) на середню величину собівартості цінних паперів та вартості їх погашення.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можливо стверджувати, що підходи до бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України значно змінилися: методологія обліку наблизилася до міжнародних принципів і стандартів обліку фінансових інвестицій, але, в той же час, проблеми розвитку фондового ринку України заважають їх використанню повною мірою.

Список літератури

1. Григораш Л. Фінансові інвестиції: нові підходи до бухгалтерського обліку // Вісник НБУ. – 2003. – № 7. – С. 68-70.
2. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, затверджена постановою Правління НБУ від 20.08.2003 № 355.
3. МСБО 39 “Фінансові інвестиції: визнання та оцінка”.
4. НП(С)БО 12 “Фінансові інвестиції”.
5. НП(С)БО 13 “Фінансові інструменти”.